

CIGARMAGER
JOHAN CARL CHRISTIAN WÜRTZ's BREVE -
TIL REDAKTØR ANGELO HAASE

EN SOCIALISTISK PIONERS FORBAVSENDE
DOBBELTSPIL

Af BØRGE SCHMIDT

I politidirektør V. Crones trykte beretning for Københavns politi for 1872¹ kan man om den socialistiske agitation i 1872 læse følgende:

»Den i sommeren 1871 her i Staden begyndte socialistiske Agitation fortsattes med stigende Voldsomhed ind i Aaret 1872 dels gennem »Socialisten« og dels ved idelige offentlige Møder baade i Staden og dens Omegn og Provindserne. I Marts Maaned blev Anstifterne og Lederne af bemeldte Agitation Louis Albert Francois Pio, Poul Johansen Geleff og Harald Valdemar Brix af den af dem stiftede »internationale Arbejderforening« her i Staden valgte til som Stormester, Kasserer og Sekretær at ud-gjøre Foreningens Bestyrelse. Den 1ste April gik Foreningens Presseorgan, Bladet »Socialisten«, over fra Ugeblad til Dagblad. Kort efter begyndte Murernes Arbejdsnedlæggelse, og den 2den Maj sammenkaldte den nævnte Bestyrelse et saakaldet Folkemøde til den 5te s. M. paa Nørrefællend her i Staden. Den 3die Maj blev Undersøgelse mod de trende Ovensnævnte for Statsforbrydelse indledet ved Kjøbenhavns Kriminal- og Politiret, og Dagen efter blev Afholdelsen af det ovennævnte offentlige Møde som

farligt for den offentlige Fred og Sikkerhed i Henhold til Grundlovens § 88 forbudt². Da Førerne ikke desto mindre paa et samme Dags Aften i den internationale Arbejderforening afholdt talrigt Møde opfordrede til at afholde Mødet trods Forbudet og paa en tilstrækkelig tydelig Maade gave tilkjende, at Mødet i fornødent Fald skulde gennemføres med Magt, bleve de i Nattens Løb anholdte og Dagen efter ved Retskjendelse fængslede. De Forsøg, der ikke desto mindre til den fastsatte Tid bleve gjorte af den omkring Nørrefællad forsamlede Menneskemasse paa at trænge ind paa Fælleden, forhindredes af den offentlige Magt. Forhøret over de ovennævnte Arrestanter og en Del andre, der for Modstand mod Politiet eller anden Deltagelse i de deri 5te Maj stedfundne Uordener vare inddragne i Sagen, blev sluttet den 23de Juli, og under 5te August næstefter bleve de trende Ovennævnte sat under Tiltale for Statsforbrydelse og Forbrydelse mod den offentlige Myndighed og Orden m. m., hvilken Sag først har fundet sin endelige Afslutning ved Højesteretsdom af 6te August d. A., ved hvilken de nævnte 3de Arrestanter for de ovennævnte Forbrydelser bleve dømte til Forbedringshusarbejde, Pio i 5 Aar, Geleff og Brix hver i 3 Aar. Efter en af dem indgiven Ansøgning om Benaadning var bleven afslaaet, bleve de den 15de August sidstleden afleverede i Vridsløselille Forbedringshus.«

I sin beretning følger politidirektøren til, at den agitation, som de dømte ledere havde rejst, var blevet fortsat af andre. Hvad politidirektøren ikke skriver, er, at man fra politiets side gjorde, hvad gørligt var, for dels at sprede mismod i »Internationale«s medlemsskare, dels bestræbte sig for ved økonomiske tilbud at formå lederne til at emigrere. Det største held i så henseende havde man med Louis Pio m. fl., der den 23. marts 1877 forlod Danmark godt betalt af politiet herfor. Mindre kendt er det, at politiet fra den socialdemokratiske bevægelses allerførste tid udfoldede

Karetmager Kruse, C. Würtz og kedelsmed Gronemann

voldsomme anstrengelser for at ”købe” de daværende ledere. Selv om der i de efterfølgende Würtz-breve ikke findes noget, der direkte kan støtte formodningen om Würtz's forbindelse med politiet, er der meget i oplysningerne vedrørende hans afrejse til Amerika, der tyder på, at Würtz var blandt dem, der lod

sig »købe«, og under alle omstændigheder taler brevene æderes tydelige sprog om hans dobbeltspil med socialisterne modstandere.

Ovenstående udsnit af politidirektørens beretning fortæller os især om begivenhederne i maj 1872. På Det kgl. Bibliotek har man i Cordt Traps³ autografsamling (Ny kgl. samling 3525 4¹⁰) syv breve fra cigarmageren Johan Carl Christian Würtz til Angelo Haase⁴, redaktøren af »Folkets Avis«. Seks af brevene er skrevet i maj 1872, medens det sidste er skrevet i varetægtsarresten på Christianshavn den 10. maj 1873. Selv om tidligere historikere har draget den slutning, at Würtz i sin væremåde havde visse moralske brist, turde brevenes indhold alligevel i betragtning af Würtz's placering i arbejderbevægelsen som sektionsformand for cigarmagerne og senere som afløser af Louis Pio som formand for Internationale være meget overraskende.

C. Würtz fødtes den 21. maj 1832. Hans far var smedesvend og hed Daniel Würtz. Moderen hed Lorentze Christiane Face før giftermålet. Würtz blev optaget på Opfostringshuset, og man kan finde ham i Opfostringshusets fortegnelser over elever fra 1833 ff. (protokol nr. 256). I oktober 1846 bliver han konfirmeret, og indtil han i 1848 kommer i lære hos tobaksspinder V. F. Schram, kan man finde følgende lærekontrakter vedrørende ham: 1) med bødtermester Holst, 2) med drejermester Lahmeier, 3) antaget ved artilleriunderofficersskolen (i forbindelse hermed finder man en bemærkning »afskediget i 1848«), 4) militæret. Würtz var altså en »søgende« ung mand, inden han 16 år gammel finder frem til cigarmagerfaget og bliver udlært i dette. Efter nogle arbejdsår i provinsen finder vi ham som soldat, han bliver underofficer ved artilleriet, og i årene 1856-60 var han ved hestgarden, en periode, der prægede ham for livet, ved en bestemt lejlighed gav han således udtryk for sin respekt for kongen og

den ærlige religion. Den 9. april 1860 indgår Würtz ægteskab med den 32-årige Anne eller Anna Helvig Larsdatter, født i Jerup. I 60'erne arbejdede han som cigarmager i København. Det fremgår af hans brev af 13. maj 1872, at han i tre år havde »faret til Søes«.

I november 1871 var Würtz blevet valgt til formand for cigarmagernes sektion⁵, og han var "dermed blevet placeret blandt den lille skare af pionerer, der under store vanskeligheder skulle vække datidens passive arbejdere, som ikke forstod den tale, der blev ført fra den nye bevægelses talsmænd. Det skal siges om Würtz, han var agitator mere end organisator. Han var en mand, hvis skjulte handlinger kom til at slå i stærk kontrast til det, han officielt gav udtryk for. Würtz var Pios trofaste våbendrager; medens Pio i vinteren 1872 opholdt sig i Genève, forsøgte man fra oppositionens side at få ændret foreningens statutter, således at de valgte »bestillingsmænd« kom til al stå i et rent tjenesteforhold til foreningen, så denne som øverste myndighed kunne kontrollere deres forretningsførelse og om fornødent give dem tilhold eller afskedige dem. Hertil kom yderligere en diskussion om Brix's regnskabsførelse, som man fandt mindre betryggende. I disse diskussioner finder vi Würtz som den fraværende Pios talsmand. På et sektionsformandsmøde den 28. januar 1872 er han således den eneste, der stemmer mod et forslag om, at man skal nedsætte et udvalg, der skal undersøge bestyrelsens regnskab og forretningsførelse. Oppositionen fik ikke større held med sine anstrengelser, glæden over Pios hjemkomst og hans indflydelse gjorde, at der kun vedtoges uvæsentlige ændringer i lovene, og ved valget til bestyrelsen den 29. februar og 1. marts 1872 valgtes Louis Pio, Harald Brix og Povl Geleff til bestyrelsen med de største stemmetal, medens Anthon Nielsen Mundberg som oppositionens kandidat blev første suppleant og Würtz anden suppleant.

Det første af de syv breve", som bringes her, er skrevet "umiddelbart efter begivenhederne på fælleden den 5. maj, og man kan deri læse, hvorledes Würtz påberåber sig sin ret til som suppleant at træde ind i bestyrelsen. Desværre foreligger der ingen oplysninger om Würtz's tidligere brevveksling eller aftaler med Haase, men det er en kendsgerning, at der tidligere har været kontakt mellem disse to. Würtz taler således i brevet af 13. maj om et råd, han havde fået af Haase i vinteren forud. Brevet af 7. maj 1872 fandt også i sin helhed straks optagelse i »Folkets Avis« som artikel.

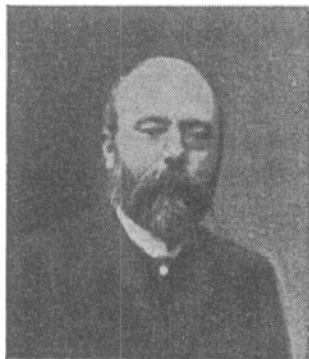
Internationale⁷⁾ [Skrevet 7/5 1872]

Paa et Møde i Føniks⁸ for de strikende Murere⁹ som blev overværet af cirka 500 Murere blev der i Tirsdags efter et Forslag af Murer *Grøn* valgt et Udvalg af 5 Muursvende som skulde indfinde sig ved Internationales Sektions-Formandsmøde iaften, for der at samle et lignende Antal med hvem de senere vilde indgaa til Etatsraad Crone¹⁰ med en Anmodning om at maatte afholde et Arbejder-møde hvor Arbeiderspørgsmaalet kunde drøftes.

Sektionsformandsmødet var besøgt af henved 30 Sektionsformænd, men efter en lille Debat hvori Kredsformand *Mundberg*¹¹ i sine forskellige Udtalelser lig Kamæleonen hvert Øieblik skiftede Farve og snakkede baade for og imod, vedtoges det at afspise Murerne med den Besked at de kunde søge 5 Makkere hvor de fandt dem. De stakkels Murere som havde meent at de her, hvor ethvert Fag fandtes repræteret kunde finde den Bistand, de behøvede, maatte lade sig nøje dermed, [side 2, 1. 4] Borger *Mundberg* og hans Adjutant Snedker *Forsberg*¹² havde knap Tid den Aften og dermed var det forbi.

Derefter skredes til Valg af en foreløbig Bestyrelse. Cigarmager *Würtz* gjorde med Kraft gjældende at han i

følge sidste Bestyrelvalg var Supleant og altsaa, da han nærede ubetinget Høiagtelse og Deeltagelse for den anholdte Bestyrelse og agtede at følge den af dem angivne Vei ikke vilde opgive den ham tilkommende Ret. Valgtes derfor tillige med *Mundberg* og 4 Repræsentanter til foreløbig Bestyrelse.

Redaktør Angelo Haase

- Et lille Spørgsmaal som reistes over hvorledes man burde forholde sig med Foreningens Pengemidler gled Borger Mundberg let over.

Til Slutning bragte den uegennyttige Borger A Toucher¹³ - som mærkeligt nok paa Borger Mundbergs Anbefaling tilstedes Adgang til Sektionsformændenes Møder

- en flittig Hilsen fra den anholdte Bestyrelse hvori han stærkt fremhævede at naar man blot forholdt sig stille og rolige som pæne Mennesker vilde det væsentlig paaskynde at de Hrr atter løslodes.(?) løvrigt var han stærkt bevæget idet han meente at hans Forhold til den anholdte Bestyrelse¹⁴ var af den Beskaffenhed at han sikkert om Onsdagen vilde blive sat under Anholdese

I Foreningens Lokale - Mødet holdtes nemlig i et mindre Værelse - havde der imidlertid samlet sig henved 200 Medlemmer, som forslog Tiden med deels ved at synge

Socialisternes March¹⁵ accompaneret af Fortepiano, deels ved at lytte til en Muursvend og en Arbeidsmand fra Tolboden der begge optraadte som Talere.

Efterskrift: De bedes selv finde Rede i disse løse Punkter som jeg her har anført, da jeg endda efter Mødet ved min Hjemkomst blev meget forsinket, og maatte gjøre det i Hast.

Rettelser: Paa 2den Side 4 Linie bedes følgende bemærket
- - Snedker Forsberg der lig en anden Ulykkesfugl indfinder sig hvergang der hændes en Ulykke og hans værdige Sidestykke Bjørnbakkeren Mundberg har Changerne for sig havde knap Tid iaften

Det efterfølgende brev, der er skrevet 5 dage senere, er et referat af et møde i Internationale, som han stiller til rådighed for »Folkets Avis« i det omfang, det har interesse. I sin formandstid var Würtz uenig med sin bestyrelse i spørgsmålet om offentliggørelse af foreningens regnskaber, da han var imod at »give Storbørgerbladene og det nationale Parti Lejlighed til at kigge i vore Kort«. På denne baggrund må også dette brev virke besynderligt, men man får måske en anelse om baggrunden for det, når man læser hans omtale af »et Tilfælde«, der utvivlsomt hentyder til et af Würtz's ophold i detentionen.

Det er ganske ejendommeligt, at Würtz bruger den liflandske statsmand og æventyrer Patkuls navn; det kunne tyde på, at han har kendt og har en vis sympati for ham.

Hr Hase

[Skrevet ¹³/₅ 1872]

Paa et Diskussionsmøde som i Løverdags Aftes afholdtes i Internationale hvorpaa Foreningens Anliggender drøftedes underrettede Mundberg Forsamlingen om at 15

Rigsdaler som ved en tidligere Leilighed vare indsamlede vare tilstillede de 3 Anholdte og anmodede Foreningens Medlemme om at tegne sig for ugentlige Bidrag, saa at de - da de vare blottede for Pengemidler - - dog kunde sættes i Stand til at tilfredsstille deres Fornødenheder og føre et efter Omstændighederne behageligt Liv. Envidere at han havde næret det Haab at der skulde have været afholdt et Møde i det Frie igaar, hvilket imidlertid var glippet, idet nemlig Etatsraad Crone havde negtet en Deputation af Arbeidere, som i den Anledning havde indfundet sig hos ham, ikke allene at afholde dette, men ethvert Møde af den Beskaffenhed i Fremtiden. Han paaviste - Nødvendigheden af at Murerne strike gennemførtes at enhver af yderste Evne understøttede den, han troede at kunne forudsige et godt Resultat idet nemlig der herskede en ypperlig Enighed blandt Murerne og at Mestrene sandsynligviis med det første indgik paa Svendenes Fordringer*.

En stor Fare truede imidlertid Foreningen idet den nemlig stod Fare for at miste sit Organ¹⁷ da Underbalancen var temmelig betydelig og enhver burde søge at udbrede Bladet Fx ved at forlange det til Læsning paa Beværtninger, købe hos dem der averterede i Bladet o. s. v.

* Jeg tænker meget over hvor Deres forskjellige Referater navnlig om Murerne Sammenkomst i Fønix¹⁶ skriver sig fra idet de nemlig ere feilagtige. Murerne tænker saa lidt paa at give efter at indrømmes deres Fordringer ikke snart, paatænker de almindelig Nedlæggelse overalt af dem som for Tiden arbejder. Sympathien hos de andre Arbeidere er levende. Bidragene strømme rigeligt ind og efter de forskellige Udtaleleser her at dømme er alle Laug og Foreninger villige til skænke dem alle deres disponible Penge blot de fastholder deres Fordringer. Jeg raader Dem at forsyne Dem med Fodtøj itide, kun Hensyn til Murerne afholder Skomagerne fra at skrue, men er Murerne færdige da har de samme Dag Skomagerne paa Halsen. At købe Cigarer paa Lager behøver De ikke jeg har mine egne Tanker om Skruer og vil søge at gjøre dem gjældende blandt Cigarmagerne, i [ille] Kirkestræde er det umuligt.

- - - Ved en Opgjørelse af Bladets Regnskab igaar har Underballancen viist sig at udgjøre 40 Rigsdaler for sidste Uge muligt udkommer Bladet ikke meer. Der opfordredes til at tegne sig for ugentlige Bidrag for at støtte det. Jeg troer nu ikke den Standsning vil være af nogen Varighed men Bladet snarest muligt vil udkomme igjen med Toucher som Redakteur. Der stikker sikkert en Rævestreg under denne Historie. Det maa - synes jeg - være indlysende at naar Underballancen Uge for Uge formindskes Abonnentantallet stadigt forøges og naar endvidere tages i Betragtning at det dog maa ligge i de Mænds Interesse som hidtil har forstrakt Bladet med Penge - at holde det gaaende, da troer jeg som sagt ikke den hele Historie. En af de Mænd som har Penge i Foretagendet en Grosserer Jensen¹⁸ talte jeg med i Aftes han mente nok det vedblev at udgaa. Underbancen troer jeg heller ikke paa, og er der nogen fremkomer den ved Smøleri og upaalidelige Bude idet de udebliver med Penge og det Hele saaledes udeblev Fx et Bud med Penge for 3 Qvarterer i denne Uge. - - -Dog tilbage til Sagen. Efter at forskjellige Talere hvoriblandt Forsberg talte for Murer Skruen, og Würtz for at Arbeiderne burde værne om den Smule Frihed der var dem indrømmet, nægtede Politidirekteuren dem Tilladelse til at afholde et Møde, burde en Deputation begive sig til Kronprindsen¹⁹ og anmode om Tilladelse dertil det var ligefrem en Æressag for Arbeiderne at faa et Møde bragt istand, om ikke for andet saa for at vise at de som fredelige Mænd kunde mødes og gaa hver til sit igjen, hævdes Mødet med kraftige Hurraer for Borgerne Pio Brix og Geleff. Mødet overværedes af saamange Localet kunde, rumme.

Hr Hase

De bedes benytte disse Meddelelser saafremt de har noget Værd for Dem med Varsomhed, min Person behøver De

ikke at skaane, jeg angrer kun ikke at have fulgt Deres Raad i Vinter. I hvad De end hører om min Person udbeder jeg mig en skaansom Bedømmelse af Dem, en Mand som har været Hestgarder 4½ Aar, har faret til Søes 3 Aar, maa absolut fra disse forskjellige Stillinger medbringe endeel Raahed, det Arbeide jeg har kan ikke tilfredsstille hverken min Aand eller mit Legeme altsaa skeier man ud engang imellem. Jeg veed nu ikke om De er enig med mig deri det er blot en Undskyldning jeg efter en meget piinlig Selvbetragtning har gjort mig selv, vare de Hr P. B. G. paa fri Fod vilde jeg træde tilbage, men da jeg troer der er noget underfundigt i Gjære med de andre er det umuligt jeg maa holde lidt Øie med dem for naar Tiden kommer at gjøre Arbeiderne opmærksomme paa at der blot bliver trukket omkring med dem. Dagstelegrafen skriver som De har seet at jeg havde et Tilfælde²⁰ igaar, mon den har gjættet sig dertil? Forresten er jeg den tak skyldig derfor, den viser mig kun det Udbytte baade jeg og saamangen Anden har havt af at være Socialist, forresten skal det ikke hændes tiere idet jeg har gjort baade mig og min Familie det Løfte at afholde mig fra sligt for Fremtiden.

ærbg.

Patkuli

Jeg haaber vist De kjender mig
trods dette antagne Navn

Det næste brev er en følge af en ledende artikel i »Folkets Avis« den 15. maj. Artiklen har samme overskrift som Pios berømte artikel fra »Socialisten« den 2. maj »Målet er fuldt«. Haase omtaler arbejderbevægelsens ledere på en meget nedsættende måde og betegner dem som tugthuskandidater, ladegårdskandidater, gadedrenge o. s. v. Sig selv og C. V. Rimestad tildeler han rollen som arbej-

dernes sande og egentlige venner. I slutningen af artiklen deler han socialisterne i to grupper, nemlig forledere og forledte - det er dette »Skjel mellem de forskellige Ledere«, Würtz hentyder til i sit brev.

Hr Hase

[Skrevet ^{15/5} 1872]

Deres Arlikkel i Folkets Avis for idag²¹ har jeg læst, og den har paa mig frembragt den af dem tilsigtede Virkning. Jeg har aldrig anbefalet nogen Arbeider at gjøre Strike, tvertimod jeg har ved flere Leiligheder ivret derimod, da jeg vidste at de kun benyttedes som et Agitationsmiddel, hvilken Andeel jeg havde i Mødet paa Nørrefællend er Dem bekjendt og trænger ikke til nogen Forklaring. Jeg har ved flere Leiligheder havt den Ære at tale med Dem, og De vil have indset, at jeg stedse har opfattet de socialistiske Lærdomme i deres ædlere Betydning; unegteligt har jeg ladet mig lede af en vis personlig Hengivenhed for DHr Pio og Brix. Da jeg efter deres Arestation udtalte at jeg agtede at betræde den af Dem indslagne Vei skeete det kun for at modarbeide en Mand, der forsøgte det samme, kun ad en lumskere Omvei og paa en mindre ædel Maade. Da jeg nu seer at De agter at gjøre Skæl imellem de forskjellige Ledere, kan jeg ikke tro andet end at De agter, at tildele mig og nogle andre Arbeidere en Rolle deri, tro ingenlunde det er Feighed naar jeg beder Dem skaane os, for Dem ydmyger jeg mig, var det i Dagstelegrafen lo jeg derad. Jeg har mange og store Feil, og beder Dem ikke at tilintetgøre den Smule Agtelse jeg endnu har for mig selv. De har flere Gange velvilligt raadet mig, men jeg har først for silde agtet derpaa. Erindre Dem for 14 Dage siden, den Mand²² som nu staaer i Spidsen for Foreningen sammenkaldte Bestyrelserne for samtlige strike Kasser, og foreslog dem at sammensmelte samtlige Kasser til en fælleds,

og da stadigt holde en strike gaaende, traadte jeg iblandt 100 Mennesker frem og reddede Cigarmagernes Kasse samt tilintetgjorde hans Plan, den Mand er siden den Tid min Uven, og vidste jeg ikke at han ikke har opgivet sin Plan, men snarest agter at sætte den i Værk, for ved den at fremkalde Arbeidsløshed, uden hvilken en saadan ikke kan trives, da meldte jeg mig ud af Foreningen imorgen, nu er det min Pligt at blive, og vel er jeg international, men jeg sværger som en dansk Mand at anvende min yderste Evne og Kraft paa at bekæmpe ham og hidføre den Orden De antyder og som jeg troer er den nødvendigeste for os alle.

Med Høiagtels

ærbg.

C Würtz

Cigarmager

De bedes undskylde min slette usammenhængende Skrift da det er skeet i Hast

Württemberg's bøn om at blive genstand for en »pænere« omtale end de andre blev hørt. I »Folkets Avis« den 16. maj bringer Haase i en artikel navnene på en del af forledderne, men Würtz slipper nådigt, idet hans navn ikke nævnes, da han kun tages med i »opsamlingsbegrebet« »o. s. v.«. Det er derfor, Würtz takker i nedenstående brev. I artiklen i »Folkets Avis«, der har overskriften »Hvorledes er det muligt«, får man ellers et meget chokerende indtryk af den sprogbrug, der benyttes af arbejdernes modstandere. Det hedder således: »Saa sandt som Arbejdets Ret og Arbejdernes Vel er et hæderligt og retfærdigt Formaal, saa ned med den røde Klud, der kun har været et Mærke for lovløse Forbrydere og styverfængende Gøglere. Ingen Arbejder, der agter sin Stand, kan nedværdige sig til at træde under den, og kun hvor dette Mordbrænderflag er

strøget, kan der være Haab om med Fredens eller Stridens Midler at vinde nogen Sejr.«

Hr Hase

[Skrevet ¹⁷/₅ 1872]

De takkes fordi De lod mig slippe med »o s v«. De har sandsyiligviis læst Socialisten idag, Forfatteren til den Artikkel mod Hr Bøegh²³, er saa vidt jeg veed, Hr Loria²⁴, dog tør jeg ikke med Vished paastaa det, men enten har han skrevet den, eller den ledende Artikkel, ialtfald skal De blive nærmere underrettet derom; Artiklen om Arbejderforeningen af 1860 Regnskab²⁵ var af ham.

Jeg overværede igaaftes et Sektionsformandsmøde, og vil tillade mig at gjøre Dem bekendt med de vigtigste Gjenstande som forhandlede, og som muligt kan have Interesse for Dem.

Der indsattes en Komitee* bestaaende af 5 Medlemmer, til at modtage og kontrollere de frivillige Bidrag som muligt maatte indkomme til Bladet, foreløbigt er det kun gaaet smaat dermed. Bladet talte igaar 2700 Abonnenter, Redaktionen meente at naar de naaede lidt over 3000 var Bladets Eksistents sikkret. Mundberg reed sin gamle Kjephest om Oprettelsen af en fælleds Strikekasse, ligeoverfor et lille Mindretal falder det mig vanskeligt at gjøre min Mening gjældende mod Mundbergs, da han altid er eskorteret af en Flok radikale Snedkersvende. De maa dog tiltro mig en Smule Menneskekundskab, og jeg forsikkrer Dem, at efter forskjellige Samtaler jeg har havt med Mundberg, er jeg kommet til det Resultat, at Arbeidersagen er for ham en aldeles ligegyldig Ting, men at han kun søger at fremme egne personlige Formaal, hvorfor da ikke bekjæmpe ham? Jeg udtalte min Mening for Dem sidst vi talte sammen, at naar ethvert Fag havde

* Hvori jeg selv modtog en Plads.

en saadan Kasse vilde man dermed kunde stifte megen Nytte, som Fx til Udlaan eller Understøttelse i arbejdsløse eller trange Tider, hvorfor da give en Spekulant det Hele at regjere over? Efter nogle Vanskeligheder lykkedes det mig at bringe det til at hvert Fag særskildt sammenkaldtes og udspurgtes, og da jeg som Bestyrelsesmedlem har Ret til at overvære ethvert Møde har jeg ikke opgivet Haabet endnu. Paa Løverdagaften foreligger Spørgsmaalet: Hvorledes er Arbejderens Stilling i Samfundet, og ved hvilke Midler kan han hjælpes, til Diskusion, Da baade Mundberg og hans Drabanter der ere de faa, agter jeg at føre et Hovedslag imod ham ved at vise at den ingenlunde fremmes ved de af ham antydede Midler.* En meget livlig Diskusion udspandt sig over det Spørgsmaal, om, hvorvidt man burde ansøge om Tilladelse, til at holde Folkemøder, eller vente til Bestyrelsen blev løsladt, nogle foresloge at anlægge Sag mod Politidirkteuren, men til Slutning enedes man om at udsætte det til Bestyrelsen kom paa fri Fod, da det for Tiden skortede paa Talere, og man muligt af den Grund vilde prostituere sig. Jeg havde igaarftes Leilighed til af Løbe N. paa de nye udstedte Kort at see - — saafremt de virkelig alle ere bidragydend Medlemmer-- — at Foreningen tæller 5020 Medlemmer, og med den Enighed der er tilstede var det ønskeligt, om der kom nogle ind som forsøgte at lede den hen i en ædlere Retning. De Hr Hase er en Umulighed, De er paa Grund af Deres Artikler de senere Dage høitideligt erklæret i Rigets Akt, men jeg vil dog haabe at det snart kan skee at De — — saafremt De selv maatte ønske

* Da jeg igaarftes foreholdt Mundberg at der ad Foreningens Vei burde arbeides for at Murerne strike endtes, svarede han mig at det aldeles ikke var Foreningens Sag da Murerne selv havde begyndt den. De vil derefter selv kunne karakterisere ham, da Agitationen dog er udgaaet fra Internationale.

det - - uforstyrret kan møde ved vore Forhandlinger
Som Referent.

ærbg..
C Würtz
Cigarmager

Efterskrift:

Disse Meddelelser ere af aldeles privat Natur og ikke til Optagelse i Bladet, uden De muligt kunde finde enkelte Punkter deri som vare tjenlige. Dersom min Correspondance skulde genere Dem, bedes De tilkjendegive mig det, jeg har blot udfyldt en ledig Aften dermed. C W

[Skrevet ¹⁸/₅ 1872]

Hr Loria har ikke skrevet nogen af de 2 Artikler igaar, men derimod den idag om »Vore Friheder«²⁸ o. s. v.

I det efterfølgende brev giver Würtz Haase et meget udførligt referat af et diskussionsmøde i Internationale. Motivet til referatet må sikkert søges i Würtz's sidste linie i brevet - det var en modydelse for en støtte, Haase havde foranlediget, at familien Würtz havde fået.

Hr Hase

[Skrevet ¹⁹/₅ 1872]

Diskussionsmødet iaftes, var det meest indholdsløse og intetsigende jeg endnu har overværet. Det af mig antydede Hovedslag kun ikke finde Sted, eftersom Mundberg ikke engang overværede Mødet, men sad som en Kræmmer i sin Bod (Contorret) og solgte røde Kort. A Toucher aabnede Mødet med en Tale, hvis Indhold er mig umuligt at gjengive, saameget kan jeg dog sige Dem, at den ingenlunde belyste Arbejderens Stilling i Samfundet paa den rette Maade, og heller ikke paaviste ved hvilke Midler den kan forbedres, men vel forværres. I det Hele taget gaaer der en saa nisseagtig, og umandig Tone,

igjennem alt hvad Toucher siger og skriver, at man vel skjænker det en øieblikkelig Opmærksomhed, men ligesaa hurtigt forsvinder igjen, uden at efterlade noget Indtryk. Hr Rimestad bruger Ordet afhaspe om Geleffs Foredrag, det samme Udtryk kan anvendes paa den unge Toucher, idet han afhasper hvad Spindekonen - den gamle Toucher - har spundet. De 2 Herrer hører forresten ikke til de Personer hvis Omgang jeg ynder, til den Gamle bærer jeg et gammelt Nag fordi han i sin »Kjøbenhavns Mysterier«²⁷ har sat den hæderlige Dr Dampes²⁸ i Klasse med Tugthuuskandidater. A Toucher har igaar modtaget et Brev fra Geleff, hvoraf det fremgaaer, at der er indtraadt en betydelig Forbedring i hans Stilling - idetmindste - idet det er blevet ham tilladt at erholde Skrivematerialer, Bøger, o s v. Jeg selv talte ogsaa, og forklarede - hvad De vistnok selv maa indrømme — at Arbejderens Stilling i mange Tilfælde kunde være bedre. Jeg gjennem-gik de forskjellige Maader man havde forsøgt at forbedre den paa, som fr Ekx Huusholdningforeninger Folkebanker striker Skruer o. s. v. paaviste hvorledes de hidtil gjorde Forsøg navnlig med Huusholdningsforeninger hidtil havde været resultløse, ikke just fordi der ikke kunde udrettes noget godt med dem, men af den Grund at Arbejderne, som i Almindelighed savnede de fornødne Kundskaber, maatte lade slige Foreninger bestyre af Forretningsførere som i 9 af 10 Tilfælde bedrog dem.* Jeg forklarede man kunde undgaa de fordærvelige striker, ved at oprette, de saa ofte til Dem omtalte Kasser. Omendskøndt jeg smurte lidt tykt paa, da jeg omtalte Arbejderens fortrykte Stilling i Samfundet, lykkedes det mig kun at høste et svagt Bifald — men bedre Lykke næste Gang.

En stormende Lykke gjorde derimod en Mængde senere Talere, som - paa deres Maade, kritiserede Hr Bøghs

* Efter den mig af Dem skænkede Bog.

sidste Artikler i Folkets Avis. De vilde have tilbragt en kostelig Aften hvis De havde staaet i en Krog og hørt det, en 60aarig Pensionist (Bouttrup) foreslog saagar at lade en Indsamling foretage, og for det indkomne forskaffe Hr Bøgh en Plads paa Bidstrup²⁹. De har lovet mig Diskretion skulde det imidlertid ved et Tilfælde røbes at jeg correspondere med Dem, skal De ikke tage Dem den Ting synderlig nær. Vel er Hr Bøgh i de senere Dage faret slemt i Harnisk, men jeg skylder ham for meget for de mange smukke Ting jeg har læst af ham, til at jeg ikke for hans Skyld turde vove at bryde en Landse. I det Hele taget gaaer det op for mig, at min Plads ikke kan være der ret længe, thi hvad jeg hører af andre, og hvad jeg selv vil fremføre, maa dog være bygget paa en Smule Tænkning, eller Kundskab, men ved at høre de Syllogismer - om de kaldes saa - som der fremsættes, snurrer det rundt for mig saa jeg gaaer aldes fra Concepterne. Mødet endtes med at Dirigenten foreslog at foretage følgende Indsamlinger til

- 1) Bladet Socialisten
- 2) til den anholdte Bestyrelse
- 3) til Muursvend Grøn
- 4) til Murenes Strike

Naar man nu betænker at der er indkommet igaaraftes med det i Ugen indsamlede til Socialisten 53 Rigsd. 2 Mark 8 Skill.

til Bestyrelsen ialt circa 38 Rigsd. hvoraf 2 Gange 15 R.

er den tilsendt

til Grøn 5 Rigsd. 2 Mark 6 Skill.

til Murerstriken paa Contoiret i Kir[ke]st[ræ]de 45

Rigsd. i Gothersgade muligt 10 å 12 Rigsd.

vil De indsee at det ikke er saa billigt at være Socialist.

Murerne havde til idag forlangt en Understøttelse af 90 Rigsdaler som De af ovenstaaende vil see er der ikke indkommet saameget, desuagtet ere de ikke forknytte, men ville tredie Pintsedag foretage en større Skovtour. Dog skriver denne Meddelelse sig fra en halv Snees af de mere velhavende, som man stadigt seer med $\frac{1}{2}$ Baier foran sig i Lokalet. De mange som maaske idag ikké har l Stykke Brød i Huset har jeg ikke talt med. Da jeg i den senere Tid er blevet mere mistroisk, opdagede jeg tilfældigt ved at kaste Øiet hen over Forsamlingen, at den for en stor Deel bestod af aldeles nye Medlemmer af en simplere Slags som vistnok have ladet sig indmelde for Plaseer-Skyld, som man siger. Det er Mundberg ligegyldigt blot de betaler, han er Kjøbmand og driver Forretningen som Kjøbmand. Iøvrigt undrer det mig at han, som i Vinter opponerede saa stærkt imod Bestyrelsen, og fordrede at eftersee deres Regnskaber, nu afholder andre fra at eftersee sine, og dog maa der indkomme ikke saa ubetydeligt, efter Løbe Nr paa Kortene har jeg saaledes udregnet, at der i de sidste 14 Dage maa have været en Tilgang af circa 700 Medlemmer, hvilket Bladet for dag stadfæster. Hvilket udgjør en Summa af omtrent 58 Rigsdaler, De kunde dog spørge hvortil han anvender de mange Penge. Jeg veed ikke om De har hørt at Kammerherreinde Berling³⁰ har tilbudt at gaa i Caution for Pio, hans Aktier staa særdeles godt hos Damerne, da jeg igaaraftes opholdt mig paa Contoret var der flere Damer - De maa nemlig vide at Damer ogsaa kunne være Medlemmer af Foreningen, de kaldes da og skrives for Borgerinder - for at indbetale Pengebidrag til ham, de forhørte sig synlig rørte til hans Befindende og forespurgte om det ikke var muligt at sende ham en eller anden Behagelighed. Som nogle af de fornemste Borgerinder, kan jeg foruden Borgerinde Mundberg nævne Dem en Frøken Jørgensen³¹, (Søster til Redakteuren) en meget dannet Dame

(det vil da sige hvad vi kalder Dannelsen) som underholder os med Fortepianospil, Deklamationer, samt Solosang, "Frøknerne Toucher o f Der findes ogsaa mangen agtværdige Haandværkerkoner, (navnlig iblandt Skomagerkoner) som i Selskab med deres Mænd skænke det Vaas, som der bliver fremvrøvlet, en Opmærksomhed og Andagt som var en bedre Sag værdig. Skomagerne især ere de værste Vaasere, og skulde jeg ønske Dem en Ulykke paa Halsen skulde det være den at overvære et Skomager-møde som varede en 3 a 4 Timer. De vilde der gjøre Bekjendtskab med en besynderlig Fremtoning ved Navn Hoffensblad. Dog det meste af hvad jeg her har fremført er noget som ingen Interesse kan have for Dem, jeg vil derfor slutte med Tak for den venlige Hilsen De sendte mine Kjære.

ærbg.

C Würtz

Cigarmager

Det sidste brev, som samlingen rummer fra denne periode, er modtaget den 28. maj. Ud af brevet lyser Würtz's uvenskab med og frygt for Mundberg. Efter Mundbergs arrestation er det nu Würtz, der står i spidsen for Internationale, og den mand, som arbejderne troede på, sender i dette brev ikke alene et nyt fyldigt referat af begivenhederne, han beder ogsaa om et lån eller en gave på 5 rigsdaler for sin virksomhed.

[Modtaget ²⁸/₅ 1872]

Hr Hase

[Skrevet ²⁶/₅ 1872]

Jeg meddeler Dem herved det vigtigste af hvad der forhandlede paa Fællesmødet i Torsdags (²³/₅). Da endeel deraf — skøndt urigtigt fremstillet — allerede tilhører Offentligheden, kunde der maaskee være enkelte Ting som De kunde berigtige. Dog beder jeg Dem forud be-

mærke, at om jeg just ikke er en personlig Fjende af Mundberg, saa er jeg det dog af den Feigheds og Umandigheds Politik som han stadigt prædiker og søger at faa indført i Foreningen*. L Bjørnbaks³² Forhold til Internationale kjender De? Hvorledes han i Begyndelsen leflede for Arbeiderne, og søgte at hverve dem til at traske i Hælene paa de jydsk Gaardmand, har De vist baade læst i Aarshuus Amtidende, og Soliastin. Den første Rivning mellem ham og Socialisterne fandt Sted, da han først paa Vinteren fremkom med sin Adresse til Folketinget, og deri ganske utvetydigt stak Hestefoden frem, idet han nemlig i Forgrunden stillede nogle Fordringer af reen politisk Betydning, som 5te Juni Grundlovens Gjenindførelse, Formindskelse i Udgivterne til Hær og Flaade et c r- kort sagt Ting som intet Værd have for Arbeiderne, men derimod ganske løseligt berørte slige sociale Spørgsmaal som stod paa Dagsorden hos dem. Da den ingen Tilslutning fandt, blev han fra en Ven til en Uven, og hvorledes han nu fornægter sit Maskepie med Internationale har De fornyligt selv belyst. Jeg er her saa vidtløftig blot for at anskuliggjøre Dem, at den samme Rolle som B spiller i Jylland spiller M i Kjøbenhavn. Ved de forskjellige Foredrag han har holdt saavel for en større Forsamling, som for en mindre, Fx Sektionsformandsmøder og l., har Bs Program stadigt været det fremherskende, og da han stadigt staaer i en livlig Forbindelse med Bjørnbak, og henter sine Instruxer fra ham svaier han lig en Veirhane frem og tilbage efter den Vind der blæser fra Aarhuus, teer sig den ene Dag som den meest uvane Tyr og den næste Dag som det nysseligste lille Lam. Jeg har faaet den fixe Idee, som jeg umuligt

* Saaledes kalder De jo selv, i en af de senere Dages ledende Artikel om Folketingsvalgene, den Politik som den jydsk Folkeforening søger at gjøre gjældende, og jeg forsikkrer Dem Mundberg er ikke et af de mindst udprægede N. af samme.

kan frigjøre mig for at M. en kort Tid forinden vist ikke var ukjendt med den Skjæbne, der ventede de 3 Hrr, og muligt har en Finger med i Spillet, det kan være jeg gjør ham Uret, men nogen Bedrøvelse over Pios Arrestation har han ikke følt, men muligt den modsatte Følelse, idet Veien nu for ham er banet. Ved det omtalte Fællelsesmøde, hvor følgende Spørgsmaal vare fremsatte til Forhandling, bør 1) Foreningen for Fremtiden afholde Folkemøder. 2) Om der ikke burde anlægges Sag imod Politidirekteuren for Myndighedsmisbrug ligeoverfor hans Forhold til Mødet paa Nørrefællede. 3) Hvorvidt Foreningen burde deeltage i Grundlovsfesten, aabnede Mundberg* Mødet med en kort Tale hvori han tiltalte Forsamlingen som Flok uartige Skoledrenge og gjorde alt hvad han selv tidligere har talt til Løgn, anbefalede den største Maadehold og Orden, Arbejderne maatte ikke tro at de saaledes udenvidere kunde gennemføre en Samfundsreform eller sætte sig op mod Myndighederne, men burde lidt efter lidt søge at hidføre en Forbedring i deres Kaar, og kortsagt en heel Deel, som det skulde have glædet mig at høre af en anden honnet og ærekjær Mands Mund, men som i Mundbergs - - der som jeg kan paavise deels selv under Anonymitetens Maske skriver i deels anbefaler at understøtte et Blad som indeholder hadefulde Angreb, mod Øvrighed og Medborgere - - lyder som en blodig Satire. Jeg fik det Indtryk at han nu da han skal være Jydsk Rigsdagsmand, vist gjerne lige som B. vilde fortælle alle Mennesker, at han aldrig har været Medlem af Internationale, men da det vanskeligt kan lade sig gjøre, dog

* Mundberg har i den senere Tid viist en mærkelig Ligegyldighed overfor Foreningens Sager, de senere Møder har han saaledes neppe overværet, Contorforretningerne lader han besørge ved en lønnet Skriver, det her omtalte Møde aabnede han kun paa min Anmodning, og var endskøndt Foreningens Formand dog aldeles ukjendt med hvad der stod paa Dagsordenen saa han først maatte underrettes derom.

ialtfald vil børste sig, saa reen som muligt, jeg fandt at han burde have paa Hattepullen, og gav ham det efter bedste Evne.

[Skrevet ²⁷/5 1872]

Da jeg standsede her igaaraftes og Mundberg idag er blevet arresteret vil jeg yderme, da Kl er halv 2 i Nat fatte mig i Korthed.

Der udspandt sig en heftig Strid mellem mig og M hvor jeg udtalte, at saaledes burde han have udtalt sig fra først da havde vore Sager staaet bedre, hvorledes han som saa ofte havde ophidset os ved sine Taler, og derigjennem bidraget til at gjøre Hundreder af Mennesker brødløse, nu da det var for seent kunde tale saa spagfærdigt, M fralagde sig at have bidraget til at hidføre Murernes Skrue, og fordrede at enten skulde han eller jeg, ekskluderes, Forsamlingen nægtede at ekskludere mig, hvorover M i Vrede forlod Salen, og agtede at udmelde sig strax, men blev dog foreløbig paa et Par af sine Venners Anmodning. De 2 Herrer Toucher udmeldte sig derimod strax, da jeg ikke udtalte noget krænkende mod dem beholder jeg min gamle Mening at det væsentlig er af den Grund at der for Tiden intet er at fortjene ved at være Socialist, men ikke som der stod i Dagstelegrafen fordi Foreningen havde anskaffet sig en rød Fane. M søgte ogsaa kun en Grund til at trække sig tilbage, og mærkværdigt nok er det altid dem der ere implicerede i Pengespørgsmaal der forlade Foreningen.

Kort at fortælle efter megen Snak blev det vedtaget ikke at lade sig afholde Folkemøder, men derimod at vente til P. B. og G kom paa fri Fod og da lade dem anlægge Sag imod Autoriteterne, for Myndighedsmisbrug, ikke at deeltage i den almindelige Grundlovsfest, men derimod burde Foreningens Medlemmer samles ved den slesvigske Sten paa Eremitage Plainen og der afholde en

Fest for sig selv. Entreen koster 1 Mark og derfor erholder ethvert Medl et rødt Kort med Ordet Internationale paa, til bære paa Brystet, en Indsamling til en rød Fane er foretaget, hvormeget den har indbragt er mig ubekjendt, dog troer jeg foreløbigt kun 5 Rigsdaler, medens jeg forsikkrer Dem der skal sandsynligtviis hverken blive afholdt Folkemøde, Grundlovsfest eller lignende. Torsdag Aften vil jeg lade afholde et Diskussionsmøde om hvorledes Arbeideren bør stille sig over for de nuværende Forhold, og der vil vi see at komme til en fornuftig Udtale og følge den gyldne Middelvej. Mundbergs Arrestation skal være foranlediget ved en Udtalelse af en Murer, om den tvetydige Maade han udstedte Proklamationen til Arbeiderne paa, om ikke at indfinde sig ved Mødet paa Nørrefællid, idet samtidigt gav dem at forstaa at han dog vilde indfinde sig der, som De erindrer jeg omtalte til Dem, muligt kommer jeg selv i Fidtiefadet. Der valgtes en ny Bestyrelse³³ bestaaende af 6 Arbeidere for hvilken - - De vil maaske smile - - jeg kom til at staa i Spidsen, De skulde have seet hvor paatrængende Loria var i Aften, men jeg satte ham smukt i Luften. Der afsendtes Breve og Telegrammer til Aarhus og Horsens, hvori de underrettedes om det forefaldende og anmodedes om at holde tappert ud. Jeg forefandt en Kassebeholdning af circa 42 Rigsdaler deels til Murerstriken, deels Bidrag til Socialisten, og lignende. Bladet har sandsynligt efter Redakteurens Udtalelser iaften kun en stakket Tid tilbage. Hvad jeg her har betroet Dem af det i Aften skeedte, navnlig om Kassebeholdningen og Bestyrelsesvalg er blot privat for Dem, da den øieblikkelige Offentliggjørel deraf upaatvivleligt vil komprommittere mig og gjøre fremtidige Meddelser umulige, næst Gang mere.

ærbg.

C Würtz

Hr Haase

[Skrevet ²⁸/₅ 1872]

Efterskr. Det vil maaske undre Dem at jeg har modtaget denne Post saa meget mere som det var min bestemte Mening at trække mig tilbage, hvis denne Katastrofe ikke var indtruffet, da mine "pekuniære Omstændigheder ikke tillade mig at afsee lang Tid fra mit Arbeide, og jeg netop i denne Tid er uheldig stillet, men min rastløse Aand til lader det ikke, jeg kan ikke leve uden at have noget at lænke paa. De har flere Gange Hr Haase tilbudt mig Penge, jeg har afslaaet det da slige Tjenester ikke bør tages Penge for. I forrige Uge saa jeg mig imidlertid — — paa Grund af ringe Fortjeneste tvungen til at pantsætte mit Søndagstøi det er nødvendigt at jeg faar det idag - da jeg muligt kommer til at fremstille mig for Retten, og i det Hele er det nødvendigt jeg har det. Laan eller skjænk mig 5 Rigsdaler Hr Haase, det er et besynderligt Forlangende til en Mand der er en Fjende af vor Forening og maaske imod mig bliver det et farligt Vaaben, skulde det skee har jeg imidlertid taget meget feil af Dem.

ærbg.

C Würtz

Det sidste brev i samlingen er skrevet omtrent et år efter det nærmest forudgående, et år, der for Würtz var meget rigt på oplevelser. Hans hengivenhed for de fængslede ledere var eksemplarisk, hans ledelse af Internationale var præget heraf, han tålte ingen kritik af foreningens styreform, og den måde, hvorpå han forsvarede den »gamle foreningsform«, skulle også til sidst koste ham formandsskabet.

Tanken om et folkemøde eller en protest overfor myndighedernes behandling af de fængslede ledere var ting, han stadig syslede med. På grundlovsdagen i 1872 sam-

ledes man ved den slesvigske sten i Dyrehaven. Det var »udenfor politidirektør Crones rækkevidde, men ikke udenfor regeringens, og mødeledelsen fik pålæg om, at den nye røde fane, som var anskaffet, ikke måtte rulles op, men kun placeres ved talerstolen indrullet i sit voksdugshylster. Sidst i juli måned kalder Würtz på ny til møde i Dyrehaven, og sammen med Würtz taler bl. a. repræsentanter for arbejderbevægelsen i Jylland kredsformændene Kruse og Gronemann. Mødet var tænkt at skulle virke som propaganda for det efterfølgende valg i september, et valg, der i øvrigt blev en skuffelse for Socialdemokratiet i København, de opstillede kandidater fik, bortset fra Pio, der i 5. kreds opnåede 199 stemmer, kun ganske få stemmer.

Mere held fik Würtz med en adresse til Folketinget med en klage over politidirektøren og over behandlingen af de fængslede førere. Redaktør Bille foranledigede klagen forelagt rigsdagens medlemmer, men justitsminister Klein³⁴, der havde afløst Krieger, henlagde uden videre de fremsendte klager.

Det vil føre for vidt i enkeltheder at fortælle om Würtz's agitatoriske indsats i efteråret og vinteren 1872. Det skal blot siges, at han holdt et meget stort antal møder ikke mindst i provinsen. Det var under en sådan rejse, at han besøgte Bjørnbak i Viby, hvilket gav anledning til stærk kritik af Bjørnbak, der havde nedværdiget sig til at modtage socialistbesøg. Han riposterede imidlertid med den stærke udtalelse, at han hellere ville have besøg af den skinbarlige fanden end af en uforstående højreredaktør.

Under Würtz's mange rejser i provinsen gærede det i foreningen i København, manglen på en fast organisatorisk ledelse udsattes for stærk kritik, og ved et bestyrelsesvalg i marts blev han under en rejse i provinsen fældet som formand, og en kollega til ham, cigarmager Johnsen,

valgtes som formand med 321 stemmer mod 208 stemmer for Würtz. Man var dog ikke mere utilfreds med Würtz, end at man i april måned ansatte ham som Internationales agitator i provinsen. Den 13. april 1873 kan man imidlertid i »Socialisten« læse følgende:

»Undertegnede tillader sig herved underrette de ærede Abonnenter paa Bladet »Socialisten« om, at jeg frivillig er fratraadt min Stilling som Ansvarshavende, for ovennævnte Blad; samtidig hermed nedlægger jeg herved den mig af Sektionsformændene overdragne Bestilling som Agitator for For--
"eningen »Internationale«.

København, deri 12te April 1873. C. Würtz

Idet Redaktionen herved takker Borger Würtz for den Troskab, hvormed han har baaret det ikke ringe Ansvar for Bladet, tillader den sig at tilføje, at Bladets Aand og Indhold selvfølgelig ikke undergaar nogen Forandring.

Redaktionen.«

Forhistorien var den, at »Dags-Telegraf« onsdag den 9. april havde haft en artikel med overskriften »Socialistiske Pengeafpressere«, hvori man fortalte, at to borgere, medlemmer af Internationale, havde aftvunget en mand nogle penge under truslen om at ville »offentliggøre visse Gavytvestreger«. Ugedagen efter, at denne artikel havde stået i »Dags-Telegraf«, holdt man møde i Internationale og vedtog, »efterat der var fremkommet store Beviser imod Borgerne Würtz og Weiss's Fremgangsmaade i den internationale Arbejderforening og dens Formaal, følgende Beslutninger, omtrent enstemmig: at Borgerne Würtz og Weiss *udstødes* af den internationale Arbejderforening i Danmark, hvilket herved kundgøres, ikke alene

for Medlemmerne i Danmark, men for ethvert Medlem af den internationale Arbejderforening, hvor en saadan Afdeling findes.«

Men Würtz skulle jo leve, og han var ikke sådan at slå ud. Tirsdag den 22. april indrykker han følgende annonce i »Socialisten«:

»At jeg efter at være afsat som Formand for den »internationale Arbejderforening«, frivilligt fra-traadt mine Bestillinger som Ansvarshavende for Bladet »Socialisten« og som Agitator for Foreningen, samt endelig *udstødt* af Foreningen, ikke alene i Kongeriget Danmark, men ogsaa i den ganske Verden, atter - i Erkendelsen af, at Arbejdet adler Manden - er tyet til mit tidligere Erhverv, at rulle Cigarer og vil der stadigt i mit Hjem, Springgade 24, 2den Sal til Gaden, leveres en god Cigar til Nutidens billigste Priser.

Ærbødigst

C. Würtz, Cigarmager.«

Men hvad hans egne partifæller ikke havde formået - at slå ham helt ud - det formåede politiet. Da politidirektør Crone i november 1872 havde afslået et andragende om tilladelse til at holde et arbejdermøde på Nørrefællø, besluttede man at søge foretræde hos kongen for at klage herover. Würtz skulle i spidsen for seks borgere lede en sådan deputation. Henvendelsen herom gik fra hofmarskallatet til justitsministeriet og derfra til Crone med en forespørgsel, om han ikke fandt de anvendte udtryk i begrundelsen for henvendelsen strafbare. Det gjorde han, og Hof- og stadsretten idømte mandag den 5. maj 1873 cigarmager Würtz og Corfitzen, maskinarbejderne Christensen og Weiss, snedker Greisen og den afskedigede kommandersergent Johnsen hver en bøde på 200 rigsdaler

eller simpelt fængsel i 60 dage. Da dommen faldt, havde Würtz lige fået 15 dages fængsel for en bladartikel, derfor finder man hans sidste artikel fra den 10. maj 1873 skrevet i varetægtsarresten på Christianshavn. Brevet og den medsendte artikel, der i høj grad er præget af hans uvenskab med boghandler Loria, lyder således:

Varetægtsarresten paa Christianshavn

d¹⁰/5 73

Efter at have skrevet dette Brev har jeg omskrevet Artiklen.

-Hr Haase

Medfølgende Artikkell bedes saafremt den maatte egne sig dertil optaget i Folkets Avis, da jeg forud kjender Deres Mening om Socialisten, har jeg affattet den i en Tone som om den kunde være Deres eget kjødelige Barn. Om det just er korrekt at anføre eller hentyde til hvad der staaer i en Retsprotokol ved jeg ikke; hvis ikke kan De maaske selv give Ordene et andet Sving. Ialfald har Hr Assessor Koch³⁵ da jeg var i Forhør oplæst Loria's Forklaring for mig, og hvad jeg selv, og de andre der vare implicerede i Sagen har forklaret kjender jeg ogsaa. Blot Loria faaer den saa tyk som muligt er jeg tilfreds; hvilket jeg veed De ogsaa under ham.

Men det samme, da jeg nu efter saa lang Tids Forløb, atter tager mig den Frihed at skrive Dem til, tillader jeg mig at omtale en Sag der stiller mig og Weiss³⁶ i et meget uheldigt Lys, overfor Udgiverne af Folkets Avis; for Demokratens³⁷ Regning ere vi nemlig 7 Rigsdaler skyldige for Avertissementer i Folkets Avis, det tilkommer imidlertid ikke os at betale dem, men derimod Grosseer Jensen Pilestræde No 45 da han allerede for længe siden har overtaget alle Forpligtelser angaaende Demokraten, jeg har derfor ogsaa stadigt henviist Budet med Regningen

til ham, hvilken han dog med sin sædvanlige Smaalighed har nægtet at betale, jeg haaber dog ikke De forskaaner ham for fremtidig Rykken. Om et Par Dage skal jeg levere Dem et lille Bidrag angaaende mit Forhold til ham, hvilket De vil kalde alt andet end socialistisk

ærbg.
C Würtz
Cigarmager

P S

De bedes undskylde de hyppige Rettelser, hvis jeg ikke havde havt lidt knapt om Skrivematerialer havde jeg reenskreven Artiklen.

Da De tillige veed at jeg ikke er meget stiv i Ortografien bedes De rette mulige Feiler. C Würtz

Loriansk

Boghandler Loria befinder sig for Tiden i en meget uheldig Stilling, det er nu endelig gaaet op for ham, at han saalænge har ført andre bag Lyset, til han tilsidst har ført sig selv bag Lyset. Hans Stilling kan for Tiden passende sammenlignes med en Edderkops der har spundet sig ind i sit eget Spind og som dog trods alle krampagtige Anstrengelser for at redde sig ud deraf, til Slutning bliver hængende deri; Et saadant fortvivlet Forsøg paa at redde sig ud af Forlegenheden, seer vi ham gjøre i en Artikel i Socialisten for i Torsdags, hvilken vi, med hans Tilladelse vil skjænke en Smule Opmærksom; rørende er det tillige i samme Artikel at see, med hvilken ængstelig Omhu han freder om I A Hansens Ære³⁸, og river ned paa de fæle Mennesker der søger at sætte Klik paa hans gode Navn og Rygte.

Naar Loria som Grund for Upaalideligheden, af den i forskjellige Dagblade fremsatte Beretning om hans util-

ladelige Forbindelse med Pio, og at et fremragende Medlem af Venstrepartiet — I A Hansen — ikke allene har været medvidende derom, men tillige medvirkende til at affile, eller dog bemærket hvor saadanne Affilinger burde foretages i den af Pio skrevne, og til Folketinget indsendte Adresse, anfører at han ikke er og aldrig har været Formand for den provisoriske Afdeling af Internationale, da er dette dog - tildeels kun - Sandhed med Modifikation. Skjøndt Loria aldrig har ført Titlen som Stormester eller Formand har han dog faktisk været den ledende Aand i alle Foreningens Anliggender, indtil — saavidt vi mindes medens Foreningen havde sit Standkvarteer etsted ude paa Christianshavn - Medlemmerne kjede af alt hans Væsen, og alle hans Gjerninger, pryglede ham ud af Lokalet. Loria er et af disse lysskye Mennesker, der af naturlig Trang til at intrigue, helst gjør det saa skjult som muligt, bag andres Ryg, og vi see ham derfor ogsaa efter at være smidt ud af den provisoriske Afdeling, opdukke i Hovedforeningen, hvor han efter at Würtz er blevet styrtet, - hvortil onde Tunger vil paastaa at han har været den egentlige Ophavsmand, da Würtz var for umedgjørlig og uvillig til at gaa i hans Ledebaand - i den nye Formand »Borger Johnsen«³⁹ skal have fundet et kun alt for villigt Redskab, for sine, for alle Parter, alt andet end heldbringende Intriguer. Som en rigtig fiin Konditor, søger han dernæst at udgive de af ham afgivne Tilstaaelser, for løse, farvede og ufuldstændige Beretninger, af en bekjendt Politiembedsmand, hvilket vi efter de foreliggende Kjendsgerninger aldeles ikke finder os oplagt til at tage for gode Varer; Men hvis De nu gode Hr Loria vil have at vi skal tro Dem paa Deres ærlige Ansigt, besvar os da et lille Spørgsmaal: Naar De virkelig - for at skuffe Politiinspektør Hertz's Lettroenhed eller lade ham løbe med Liimstangen, for Pio har nævnt I A Hansen som Adressens Forfatter, af hvilken Aarsag har De da

nævnt den samme Forfatter for Deres dyrebare Aandsfrænder? Der var Poliinspektør Hertz dog ikke tilstede! - thi "at Internationales Bestyrelse eller dem der bragte Adressen ud i Verden levede i, eller havde levet i den salige Troe, at et fremragende Medlem, eller ialtfald Venstrepartiet havde Æren af, at have bragt dette Barn til Verden, fremgaaer tydeligt, saavidt os bekjendt af de af dem afgivne Forklaringer.

Lykkelige I A Hansen, som, hvis man skulde anlægge Sag imod ham, har en Loria til Forsvarer. Hans Sag er virkelig i gode Hænder.

Og så kommer der en periode, hvor der i »Socialisten« ikke tales om Würtz. I juli antydes det, at man er uden kontakt med ham, idet man 18. juli bringer en liste over de beløb, der er indsamlet og udbetalt til de seks, der blev dømt i forbindelse med deputationen til kongen. Medens de fem kvitterer for beløbet, skriver man om Würtz: »Det bekjendtgjøres herved, at den Würtz tilkommende Part tilbageholdes i et Aar. Hvis han da ikke forinden indfinder sig for at afsone den ham idømte Bøde, afholdes et Fællesmøde, hvor der tages Bestemmelse om, hvortil Pengene skal bruges. Bestyrelsen.«

Vished for, at Würtz nu er i Amerika, kan man få ved at læse et brev, som Fr. Engels⁴⁰ den 26. juli skriver til sin ven Sorge⁴¹ i New York. Han beder heri Sorge hos Würtz skaffe nogle adresser på partifæller i København, da man i Internationale⁴² er uden svar på henvendelser, man har rettet til den danske afdeling. Dette brev må betragtes som bevis på, at Würtz er i Amerika, men først den 19. august skriver man i »Socialisten« i forbindelse med en retssag om forbudet mod offentlig fremtræden med Internationales fane, at dette forbud i sin tid var meddelt Würtz, der nu er udvandret.

I modsætning til så mange andre emigranter rejste Würtz alene til Amerika, sin familie efterlod han her, og de forhold, hvorunder den efterladte familie levede, var alt andet end gode. Den 12. september 1874 finder man således i »Social-Demokraten« følgende notits:

»Til den forestaaende Konfirmation skal Mad.Würtz' ældste Søn konfirmeres, og da hun savner de nødvendige Midler til at skaffe ham en ordentlig Klædning, henvender vi os til Arbejderne med Anmodning om at stalT hende bi ved denne Lejlighed. Bidrag modtages paa »Social-Demokraten«s Kontor og Regnskab af lægges i Bladet.

Nogle Arbejdere, der endnu har en
Del tilovers for Würtz.«

Formanden for fagforeningernes centralbestyrelse E. W. Klein⁴³ støttede i bladet denne opfordring og sagde: »... her gælder ingen afvigende Meninger, men en god Sag. Om Würtz maa man sige, hvad man vil, men *en* Dyd havde han, og det var den sjældne Energi, hvormed han forstod at rense Arbejderpartiet for urene Elementer. Gak hen og gør ligesaa!« Denne opfordring får nogle anonyme arbejdere til i det næste nummer af bladet at rette en forespørgsel til Klein, idet man er interesseret i at få at vide »..., naar og hvor har »Hr. Formand & Redaktør Würtz« vist den »sjældne Energi« at rense Arbejderpartiet for »urene Elementer« og hvilke urene Elementer menes der? Til hvem af Arbejderne er disse Ord henvendt, hvormed Hr. Klein slutter: »Gak hen og gør ligesaa?« Klein svarer den 16. i bladet, idet han siger, at hans beundring for Würtz og andre af Internationales koryfæer aldrig har været stor, selv ikke i Würtz's glansperiode, da alle var ivrige for at bringe ham deres hyldest, men det må erkendes, at han var en

dygtig agitator og slet intet andet, han duede hverken til at være formand eller redaktør, men som taler var han uovertruffen, hans ildfulde ord rev tilhørerne med. Klein siger videre, at han erkender, at Würtz drev mange gode kræfter bort fra foreningen, men han forstod også til gengæld at spærre vejen for intriganter, og det er det, han mener med sine ord »Gak hen og gør ligesaa«, for d'herrer forespørgere tror vel ikke, at der ikke mere findes urene elementer i arbejderbevægelsen? Endelig siger han, at der er forskel på Internationale dengang og nu og peger på, at grunden til, at Würtz optrådte med en myndighed, der gik ud over de normale grænser, netop var, at arbejderne berusede ham med deres smiger. Det synes man nu at have glemt sammen med så meget andet, men i denne sag drejer det sig ikke mere om Würtz og hans handlinger eller hans private forhold, men alene om mulighederne for at hjælpe hans familie.

Nogle år senere, da Klein kommer i opposition og ud-sender sit blad »Flyvebladet«, er hans omtale af Würtz knapt så pæn. I en artikel⁴⁴ om socialisterne og Venstre omtaler han Würtz på følgende måde: »... den bekendte Formand for »Internationale« Würtz, som efter forlydende for Tiden opholder sig i Amerika, hvor det lader til, at alle fallerede Socialistførere skal samles, for maaske under Barnums⁴⁵ Direktion at give Forestillinger. Denne Cigarmager Würtz, for Resten en forfalden Person...«

I 1878 døde madam Würtz i den yderste fattigdom. Ifølge begravelsesprotokollen Ibnr. 3487 boede hun dengang Aabenraa nr. 9, 2. Arkiverne i magistratens 3. afdeling fortæller os, at begravelsen foregik fra Almindelig Hospital, at hun fik almisse, og at hun blev benævnt som »forladt kone«. I hendes papirer er også noteret, at hendes mand, Johan C. C. Würtz den 14. juni 1873 forlod familien, og antagelig opholder sig i Amerika. Dette notat hidrører sikkert fra en rapport, og det er ret sandsynligt,

at Würtz's afrejse fra Danmark er sket nogen tid forinden.

Württemberg's pludselige afrejse er utvivlsomt sket med hjælp af politiet. Helt uden fornemmelse af, hvorledes modstandere af den fremvoksende arbejderbevægelse arbejdede med politispioner, har man ikke været i Internationale. Onsdag den 28. maj kan man således læse følgende annonce i »Socialisten«:

Et stort religiøst Foredrag holdes i Salonen »Føniks«, Helliggejststræde 13 første Pinsedags Aften Kl. 8¹/₂. Referenten af »Folkets Avis« indbydes i Forening med Løgnere, Hyklere, Politispioner og lignende Kreaturer imod gratis Entre. Retskafne Folk lægger Entre efter Behag i en Bøsse ved Indgangen. Foredraget holdes af en Dame.«

Af denne annonce fremgår det, at man har opmærksomheden henvendt på »Folkets Avis«, selv om ordet politispioner i dette tilfælde især er rettet mod en politibetjent Pedersen og »Berlingske Tidende«s referent Poulsen, kan man ikke helt lade ude af betragtning, at man i Internationale i slutningen af maj er blevet opmærksom på Würtz, hvis afrejse var umiddelbart forestående.

Politiet var i de år meget villigt til at betale billetten til Amerika for fremtrædende socialister. Brix skriver således i »Herolden«⁴⁶, at politidirektør Crone rent ud skal have erklæret: »Vi udøver Bestikkelser af Hensigtsmæssighedshensyn, naar vi finder det hensigtsmæssigt, saa lader vi Folk paa den Maade forsvinde, og man vil nu engang ikke have Socialisterne her«⁴⁷. Midlerne, som politidirektøren hvert år havde til rådighed til dette formål, var 4000 rigsdaler, et beløb, som ifølge loven om Københavns politi⁴⁸ anvendtes til hemmelige og uforudsete udgifter. Når det drejede sig om storvildt, var dette

beløb dog ikke tilstrækkeligt, og da Pio og Geleff i 1877 rejste til Amerika, var beløbene, som de ifølge Kriegers dagbøger⁴⁹ fik udbetalt, henholdsvis 20.000 og 10.000 kroner, penge, der skaffedes til veje ved tilskud fra Ruben og Burmeister & Wain.

En af de første, om ikke den første, der regelmæssigt forsynede politiet med meget udførlige oplysninger om alt, hvad der foregik i Internationale, var sektionsformanden for »Befordringsvæsenet«s sektion, sporvejs-konduktør L. Jacobsen. Samtidig med, at han af sporvejs-selskabet blev afskediget på grund af socialistisk agitation og af samme grund fejredes som martyr, sendte han fra efteråret 1871 til foråret 1872 sine regelmæssige rapporter til politiet. Da mistanken begyndte at samle sig om hans person, udvandrede han med hele sin store familie i begyndelsen af april måned til Brasilien. Politiet betalte hans rejse.

A. F. Kriegers dagbøger giver et godt billede af politiets bestræbelser for at overtale de socialistiske agitatorer til at forlade landet. Den 13. februar 1872 kan man f. eks. læse: »Crone vil selv tage fat paa Zimmermann⁵⁰. Der vælges for Tiden Bestyrelse i Internationale«, den 15. februar: »Berg fængsles«, og om samme Berg skriver han den 6. april: »Idag talte jeg med Kronprindsen om Bergs Afsendelse til Amerika.« 10. april: »Jacobsen, hvis Forbindelse med Politiet var blevet opdaget, er alt borte.« Den omtalte Berg er snedker J. C. Berg — en slags politisk missionær, som Louis Pio måtte gribe ind overfor og understrege, at Internationale ikke var nogen sekt eller gendøberforening. I de udførlige noter til Kriegers dagbøger er denne Berg, hvis forbogstaver ikke angives, blevet til A. P. Berg, den senere meget fremtrædende socialdemokratiske politiker. Dette er imidlertid en fejl. A. P. Berg var ikke blandt de personer, der lod sig overtale og betale af politiet.

Selv om hypotesen om Würtz's forbindelse med politiet skulle vise sig at være forkert, vil billedet af ham som Internationales formand og redaktør af »Socialisten« ændres alene på grund af hans breve til Angelo Haase. Nok kendte man hans svagheder, men de har tillige været ledsaget af alvorlige moralske brist, der bevirkede, at han modgangen lod sig friste til at sælge sig selv og den bevægelse, som han trods alt - om end i en kort periode — havde tjent med så megen ildhu.

NOTER

1. Beretning til Justitsministeriet angaaende Kjøbenhavns Politi for Åaret 1872. Afgiven af Politidirektøren den 3die November 1873.
2. Grundloven af 28. juli 1866. § 88 lyder: »Borgerne har Ret til at samle sig ubevæbnede. Offentlige Forsamlinger har Politiet Ret til at overvære. Forsamlinger under aaben Himmel kan forbydes, naar der af dem kan befrygtes Fare for den offentlige Fred.«
3. Cordt Trap (1859-1937), nationaløkonom, chef for Københavns kommunes statistiske kontor 1896-1922. Meget socialt interesseret. Würtz's breve er utvivlsomt kommet i hans besiddelse langt senere end i 1873, og meget taler for, at han har fået brevene fra sin fader, Jens Peter Trap, der var kabinetssekretær 1857-1884. Socialisternes forhold blev dengang drøftet på allerhøjeste plan, jvf. Kriegers dagbøger. J. P. Traps optegnelser og arkiv opbevares også på Det kgl. Bibliotek, men er m. h. t. de politiske optegnelser ikke tilgængelige.
4. Angelo Haase (1838-1910). H. var fra 1864 til sin død lærer ved Københavns kommuneskoler. I årene 1869-77 var han redaktionssekretær ved det af Gandrup udgivne dagblad »Folkets Avis«, fra 1874 tillige redaktør af »Punch«. I 1893 trådte han tilbage fra denne stilling og udgav fra 1895 sit eget blad »Puk«.
6. Internationales medlemmer var inddelt i sektioner efter fag. For hver 50 medlemmer havde sektionerne lov til at vælge en seklionsformand, der fungerede som kontakthand mellem seklionsmedlemmerne og Internationales bestyrelse.
6. Ved afskriften af brevene har man fulgt det princip at afskrive

ordret og bogstavret. Hvad brevskriveren har overstreget, er ikke medtaget. I de tilfælde, hvor han ved ny linie har gentaget ord eller stavelser, er de udeladt, hvorimod der ikke er foretaget nogen ændring i de mange tilfælde, hvor han i farten har glemt ord eller stavelser, skønt det klart fremgår, hvad der mangler.

7. Dette brev er - bortset fra ortografiske rettelser - aftrykt næsten ordret i »Folkets Avis« den 10. maj.
8. Foreningen Internationale havde sine faste lokaler i kælderens under dansesalonen »Fønix« i Helliggejststræde. I begyndelsen af året 1872 flyttedes foreningslokalerne midlertidigt til Lille Kirkestræde 1 over for Nikolaj Kirke.
9. Murerstrejken blev besluttet på svendenes generalforsamling den 9. april og omgående etableret, og en af de ivrigste talsmænd for dens gennemførelse var formanden for murenes sektion i Internationale, C. P. Grøn. (Socialisten den ¹¹/₄). For øvrigt blev denne strejke iværksat meget mod Pios vilje, og først da den var en realitet, begyndte han at skrive om den i »Socialisten«. Hans uvilje skyldtes sikkert, at han ikke nærede særlig tillid til de faglige sammenslutninger - det var jo ikke egentlige fagforeninger.
10. Etatsråd V. Crone var Københavns politidirektør.
11. Anthon Nielsen Mundberg (1837-1901). Internationales kredsformand for København. Senere i en kort periode redaktør af »Social-Demokraten«, derefter en årrække medarbejder ved bladet. I 1898 valgt til medlem af Landstinget.
12. C. Forsberg var formand for snedkernes sektion i Internationale.
13. Xylograf August Touscher var en af Pios nære medarbejdere. Pio havde forudset sin arrestation og havde udpeget T. til sin efterfølger som redaktør af »Socialisten«. T. døde i 1874 endnu ikke 27 år gammel, men han havde allerede inden da udført et stort og dygtigt arbejde i Internationale.
14. Den anholdte bestyrelse bestod af Geleff, Pio og Brix.
15. »Socialisternes March« var komponeret af Chr. Joseph Rasmussen, og teksten var skrevet af Ulrik Peter Overby. Den udkom januar 1872.
16. Det referat af murenes møde, W. hentyder til, står i »Folkets Avis« den 10. maj.
17. Med »sit Organ« hentydes til »Socialisten«. Det er i øvrigt i strid med Pios opfattelse, idet han jo hævdede, at bladet var hans og ikke foreningens.
18. Grosserer Jensen er identisk med herreekviperingshandler Niels Jensen, en af Brix's bekendte, som i begyndelsen af året 1872

sammen med kunstmaler Robert Barnekow, Pio og Brix dannede et interessentskab, der skulle sikre dagbladet »Socialisten«s udgivelse.

19. Christian den 9. var i udlandet, derfor skulle deputationen til kronprins Frederik; Würtz's forslag er for øvrigt ikke hans eget, idet Mundberg allerede i dagene lige omkring fælledmødet fremsatte forslaget, dog ikke offentligt, men i Internationales bestyrelse.
20. W.s tilfælde, som omtales i »Dags-Telegrafen« den 13. maj 1872, hentyder sikkert til et af hans ophold i detentionen. - »Dags-Telegrafen« blev udgivet af C. Ferslew, fra 1864 med C. V. Rimestad som redaktør. Fra 1875 havde bladet redaktion fælles med »Nationaltidende«.
21. Med »artiklen i dag« tænker W. på Angelo Haases ledende artikel i »Folkets Avis« den 15. maj.
22. »Den Mand ...« er identisk med Mundberg.
23. Erik Bøgh (1822-99). B. var redaktør af »Folkets Avis« 1860-77, hvorefter han i en årrække var medredaktør af »Dagens Nyheder«. Fra 1881 til sin død var han censor ved Det kgl. Teater.
24. Boghandler S.J. Loria var medarbejder ved »Socialisten«. Medens Pio sad fængslet, stod Loria i kontakt med ham gennem den barberdreng, der barberede Pio, og Loria blev derved i stand til at besørge ca. 50 artikler fra den fængslede fører til »Socialisten«. Loria blev selv senere idømt fængselsstraf for en biografisk skitse, han skrev om Louis Pio.
25. Soc. 15. maj. 2G.
26. Soc. 18. maj.
27. »Kjøbenhavns Mysterier« er en ungdomsroman af August Tauschers fader Louis Tauscher, der var medarbejder ved »Socialisten«. Udtalelsen om dr. Dampe må især være tænkt med henblik på »Fjerde Deel. Frihedsvenerne«, side 131-255, hvor man lader dr. Dampe færdes imellem forskellige personer, der med nogen ret kan benævnes som tugthuskandidater. Efter at Pio kom ud fra fængslet og igen havde overtaget ledelsen af Internationale, kom det til en række uoverensstemmelser mellem Pio og Tauscher, der til sidst udmeldte sig af foreningen og emigrerede til Kapstaden 1877.
28. Teologen J. J. Dampe (1790-1867) deltog i 1820 i en såkaldt »Jernringssammensværgelse« med det formål at få en fri forfatning. Ved det afgørende møde kom kun Dampe og hans vært, smed H. C. Jørgensen. De blev fængslede og begge dømt til døden, men dommen blev ændret til livsvarigt fængsel. Dampe sad

- fængslet på Christiansø til 1841, fik derefter tilladelse til at tage ophold i Rønne, dog under politiopsyn. I 1848 blev han endelig løsladt, da man fik den frie forfatning, han havde kæmpet for, og en årlig pension fra statskassen blev tildelt ham.
29. På Bistrup havde man i århundredets begyndelse indrettet Sankt Hans Hospital.
 30. Kammerherreinde Polly Berling, enke efter Berlingske Tidendes ejer kammerherre Carl Berling, havde Pio lært at kende i maj 1871, da han på grund af sin politiske virksomhed blev nødt til at tage sin afsked fra postvæsenet. Han blev da huslærer hos fru Berling på Ordruhøj. Hun beholdt ham i huset, selv efter at hans identitet var gået op for hende, og hun har i det mindste ved en lejlighed støttet ham med penge (200 rigsdaler).
 31. Frk. Jørgensen er identisk med Louise Augusta Henrietta Jørgensen. Efter i november 1876 at have født Pio en datter rejste hun i 1877 med ham til Amerika, hvor de indgik ægteskab (Børge Schmidt: 80 Louis Pio breve og en bibliografi, s. 7). Hendes bror var smed Alfred Jørgensen, senere redaktør af »Socialisten« (E. Wiinblad og Alsing Andersen: Det danske Socialdemokratis Hist., 1921, I, s. 32; Oluf Bertolt, Ernst Christiansen og Poul Hansen: En bygning vi rejser, I, 1954, s. 80, 83).
 32. Lars Bjørnbak, højskoleforstander, medstifter af Jysk Folkeforening, grundlagde i 1866 »Aarhus Amtstidende«. Jysk Folkeforening blev moderforeningen for Venstre i Jylland. Bjørnbak hørte til de arbejdervenlige venstrepolitikere og indmeldte sig i 1872 i Internationale. Medlemsskabet blev kun af kort varighed, idet han efter mødet på fælleden i maj udmeldte sig af foreningen.
 33. Den ny bestyrelse kom til at bestå af H. F. Christensen, bogtrykker Henriksen, cigarmager P. C. Johnsen, arbejdsmand Sørensen, og Würtz (formand). Når Würtz skriver, at bestyrelsen bestod af 6 medlemmer, er det antagelig en lapsus, idet bestyrelsen indtil denne dato havde bestået af 6.
 34. Christian Sophus Klein, Københavns senere overpræsident, efterfulgte A. F. Krieger som justitsminister, da denne trådte tilbage den 26. juni 1872. Klein bevarede posten til den 11. juni 1875.
 35. Assessor Peter Frederik Koch (1832-1907) var dommer i Københavns kriminal- og politiret, hvor han i 1873 dømte Würtz sammen med de fem andre arbejdere.
 36. Maskinarbejder A. B. Weiss var i en kort periode kasserer i Internationale. Han blev i foråret 1873 ekskluderet af foreningen sammen med Würtz.

37. »Demokraten« var et af Würtz og Weiss udgivet ugeblad.
38. Jens Andersen Hansen (1806-1877), politiker og redaktør. Udgav fra 1842 bladet »Almuevennen«, samtidig med at han var bud på og nominel redaktør af »Fædrelandet«. Han var med i den grundlovgivende rigsforsamling og 1849-66 Langelandskredsens folketingsmand, derefter repræsenterede han til sin død i 1877 Svendborg i folketinget. Han var et af de mest fremtrædende medlemmer af Bondevennerne.
39. Cigarmager P. C. Johnsen afløste W. som formand for Internationale i marts 1873, og han bevarede denne post, indtil foreningen i august 1873 blev forbudt af justitsminister Klein.
40. Friedrich Engels (1820-95). Karl Marx's nære ven og medarbejder. Engels var i årene 1871 og 72 sekretær for den spanske, portugisiske, italienske og danske sektion i I. Internationale.
41. Friedrich Albert Sorge var tysk-amerikansk socialist - en af Marx's og Engeis's nærmeste medarbejdere. S. blev udvist af Tyskland og emigrerede til USA, hvor han i 1867 blev I. Internationales befuldmægtigede. Brevet findes optrykt i »Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Josef Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere«. Stuttgart, 1906, s. 114f.f.
42. Den første Internationale er betegnelsen for den første internationale arbejderorganisation - Det internationale Arbejder forbund - der blev stiftet den 28. september 1864.
43. Barbermester Ernst Wilhelm Klein var formand for Fagforeningernes Centralbestyrelse og tillige medarbejder ved »Socialisten«. Udstødt af foreningen i 1876.
44. »Flyvebladet« nr. 15, 22. april 1877.
45. Den berømte amerikanske reklamemager Phineas Taylor Barnum.
46. »Herolden« var et oppositionsblad imod Socialdemokratiet. Udgivet fra 1881 af Harald Brix.
47. Her citeret efter Oluf Bertolt: Pionerer, s. 206.
48. Lov angående omordning af Københavns politi af 11. februar 1863, § 18.
49. Andreas Frederik Kriegers Dagbøger 1848-80, bd. VI, 1925, s. 211.
50. Fr. Ludvig Zimmermann, murerarbejdsmand og lægprædikant. Januar 1872 formand for den blandede sektion i Internationale. Straffet i 1872 med 3 måneders fængsel for forhånelse af religionen.